

УДК 378

ПЕДАГОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Нечепоренко Л.С.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Про значення слова в житті людини безліч статей і книг. Суть їх полягає у визначенні безмежного значення мови й мовлення та впливу на самопочуття, особисте й громадське життя людини. Це вимагає посиленої уваги педагогів до вивчення мов у школах і вузах.

Ключові слова: педагогіка слова, педагогіка особистості, мовлення, цілющі настрої, особистісна культура.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СЛОВА

Нечепоренко Л.С.

О значении слова в жизни человека множество статей и книг. Суть их заключается в определении безграничного значение языка и речи и влияния на самочувствие, личное и общественную жизнь человека. Это требует повышенного внимания педагогов к изучению языков в школах и вузах.

Ключевые слова: педагогика слова, педагогика личности, речи, целебные настроения, личностная культура.

PEDAGOGIC OF GOODNESS

Necheporenko L.S.

The phenomenon of goodness is analyzed as a condition of successful professional pedagogical activity in this article. The influence of teaching with goodness is shown. Teacher's kindness to his students is qualified as condition of students' self-realization and success achieving.

Key words: pedagogical words, pedagogical personality, speech, healing attitudes, personal culture.

Визначення Гіпократом лікувальної сили слова сприйняте лікарями й педагогами як методологічне, на основі ґрунтуються сучасні методики як навчання, так і лікування.

Питання слова, мови, культури мовлення є предметом досліджень багатьох галузей наукових знань. Але скільки б їх не було, на сьогодні й на завтра є, залишається безліч таких його аспектів, які ще чекають свого дослідника. В наших наукових пошуках ми використали відомі нам розвідки про роль, значення, силу слова формуючого, виховуючого і розвиваючого фактору. Особливого і активного підходу заслуговують ті дослідження, які допомагають людині зміцнити своє здоров'я, дійти до вищих щабелів у своїх професійних можливостях, зміцнити свій статус особистості-оптиміста.

Хороші й сильні слова, говорить Г.М. Ситін, здатні відігнати хвороби й підтримати життєвий тонус організму, а створені ним «цілющі настрої» забезпечують високу оздоровчу ефективність тому, що базуються на смислових елементах, які гальмують негативні уявлення хворого про себе, але можуть зміцнювати позитивні задатки. «Человек, окрыленный идеей оздоровления, превосходит своей мощью время, старение и все болезни, все стихии естества всеильную судьбу», – пише лікар-психіатр Т.М. Ситін з великим практичним і науководослідницьким досвідом праці (1, 18).

Відома і визнана вченими теорія І.П. Павлова про дві сигнальні системи засвідчує зв'язок другої сигнальної системи з підсвідомістю людини, що керує фізіологічними процесами організму. А якщо такий зв'язок є, то словом можна цілеспрямовано впливати на психіку людини і через неї буквально на всі процеси: поновлювати й підсилювати функції окремих органів, мобілізувати саморегуляцію, формувати поведінку, світогляд, культуру взаємин, забезпечувати гармонію розвитку.

Наше завдання полягає в тому, щоб як можна краще використати силу слова, спрямовану на зміцнення здоров'я, поліпшення власного іміджу, опанування освітою, щоб домогтися гармонії у своєму власному розвитку.

У класичній художній літературі українських, російських, інших авторів знаходимо чимало випадків, коли герої словом зупиняли кров, наступ ворога, відвертали гнів і збуджували любов. Щодо навчання,

виховання і освіти, то тут слово, мова є основним засобом впливу вихователя на вихованця. Надавати допомогу в тому, щоб кожна особа вміла скористатись словом, то є завдання старших поколінь. Існує навіть думка, що окремі позитивно-емоційні настрої слід передавати по радіо, передруковувати, щоб ними допомагати людині стати кращою. Хороші словесні (мовні) настрої можуть не тільки створювати добрий настрій, але навіть впливати на розвиток здібностей, підвищення професійної майстерності.

В нашому випадку ми розглядаємо слово, мовлення як засіб саморозвитку особистості й ефективного впливу на інших. З цього погляду ми розглядаємо значення слова й техніку його мовлення.

Почнемо з того, що слово – спосіб вираження думок, почуттів, настрою, бажання, намірів. І вже це вимагає від кожної людини добре володіти словом, мовою і мовленням. Ідеальною є ситуація, коли людина знає кілька мов, вільно користується кожною з них. Спеціалісти говорять, що оволодіти новою мовою для кожного означає прожити ще одне життя. Чудова думка! Вона містить у собі глибокий педагогічний сенс. Прожити ще і ще одне життя. Але й одне життя варте того, щоб його прожити щасливо, не скорочуючи, а продовжуючи, не заважаючи і не стримуючи соціально-технічний прогрес, а сприяти йому. Таким чином слово можна вважати важливим педагогічним фактором розвитку і саморозвитку особистості, а також засобом впливу на інших людей, на довкілля взагалі. Існує безліч аспектів використання слова у вихованні особистості. Ми зупинимось на трьох, з нашого погляду, основних аспектах, доступних для використання кожною особою та обов'язковою для педагога.

Фактичне оволодіння словниковим запасом мови, її основними конструкціями. Цей напрямок передбачає вільне використання багатств мови, якою користується оратор в будь-яких ситуаціях: в службових, приватних, офіційних умовах на одинці з собою.

Мова йде про те, що кожна свідомо людина може оволодіти культурою мови й мовлення такого рівня, який може впливати на слухача так, як могли б діяти реальні речі: предмети, процеси, дії. Високий, артистичний характер виголошеного слова здатний впливати на слухача, співрозмовника, учня, адекватно бажанню оратора. Але це при

умові, що особа володіє широким арсеналом мовних засобів, особливо лексичних і синтаксичних. мова є дзеркалом духовного і фізичного стану особи.

Таким чином найважливішим елементом виховної сили мови є культура слова. Воно, то як криця, а то і як вогонь може поранити, обпекти чи обійняти любов'ю співрозмовника чи вихованця. Саме тому автор вважає основним елементом культури мови словникове багатство. Найвищі ідеї і найщиріші почуття не схвилюють людину, якщо вони будуть висловлені в недбайливо обраній формі. Слово – це є одяг для думки, почуття, наміру і навіть дії.

Протягом десятиліть ми досліджували, як опанувати словом, мовним багатством словникового запасу та методикою їх використання. Існує безліч шляхів, у тому числі – спадкові ораторські, риторичні здібності. Але вони розквітнуть тільки на конкретному багатому словниковому матеріалі, якщо особа буде цілеспрямовано опановувати ним.

Талановито дібране слово несе одужання хворому, спокій – збентеженому, радість – нещасному, впевненість – зневіреному у своїх успіхах учню. Воно зупиняє старіння, повертає молодість, перевершує саму долю. Слово і само є силою, фактором, що змінює обставини, сприяє розквіту здібностей того, хто старанно й наполегливо працює з ним і над ним.

Як навчитись, як опановувати таким мистецтвом?

Кращим джерелом словникового багатства є народна мудрість, художня література, театр. Через своїх героїв письменник розкриває закони життя, психологію відношень і спілкування, культуру поведінки, висоту думок і вчинків. Саме тому особистість, якщо бажає опанувати таємницями мови й мовлення, мусить читати й перечитувати кращі літературні джерела, слухати відомих авторів, дикторів, дослухатись до того, про що і як говорять мудрі співвітчизники, повторювати про себе і вголос слова, фрази, вислови, вкладаючи в них відповідні почуття і думки.

Увага до читання мусить бути різнобічною. Класичні і сучасні, прозові й поетичні твори, переклади кращих авторів Сходу і Заходу, малі й великі форми, мемуарні й гумористичні нотатки.

Відомі випадки, коли люди, які хотіли розвинути й поліпшити культуру усної і письмової мови, починали вивчати напам'ять уривки із улюблених творів. Це розширювало не тільки їхні мовні можливості, але покращувало пам'ять, поглиблювало мислення. Щодо усної мови, то вона ставала все більше барвистою, яскравою. А все це робило людину значно впевненішою у спілкуванні, сприяло успіху в діяльності і в приватному житті.

В процесі пошуку особистої гармонії, фізичного і психологічного комфорту вчасно й доречно вжите слово може відіграти вирішальну роль. Слово (речь) в теорії і досвіді особистості ставиться нами на перше місце. В зв'язку з цим і перше завдання: оволодівати мовною культурою, щоб користуватись нею для саморозвитку, самореалізації та позитивного впливу на людське природне оточення, як в домашніх, так і в службових умовах. Внутрішньої особистісної свободи людина досягає з допомогою слова, в якому висловлюється і віра, і знання, і впевненість у собі та майбутні сподівання. На оволодінні й користуванні мовою та мовленням побудована вся сучасна психотерапія, атогенні вправи, навіювання, система словесних методів навчання, заохочення і покарання у вихованні.

Педагогічне навіювання як метод викладання розглядається вченими-педагогами. І взагалі самонавіювання у навчально-вихованій діяльності. Діти дуже вразливі. Вони активно реагують на слово, а думку вчителя сприймають як керівництво до дії, вчинку, поведінки. Для само змінювання можна пропонувати цілу низку вправ, більшість яких перевірена нами десятилітніми дослідженнями.

Самонавіювання надзвичайно вигідний і всім доступний метод самовиховання ще й тому, що може використовуватись у різних ситуаціях, і навіть тоді, коли особа знаходиться у дорозі чи когось чекає чи порасться на кухні, чи взагалі займається якоюсь фізичною працею, чи долає шлях з дому до місця праці.

Для поліпшення і розширення індивідуального мовного арсеналу можна рекомендувати виконувати час від часу, або періодично такі види завдань. Їх ми використовували на наших експериментальних заняттях з педагогіки в Кам'янець-Подільську, Запорізькому і Харківському педуніверситетах, та Харківському університеті імені В.Н. Каразіна.

Подаємо приклади деяких завдань.

1. Вивчити напам'ять уривок із поеми Т.Г. Шевченка «Катерина» (можна зробити й інший вибір).

2. Списувати по 5 – 6 сторінок щоденно (автор цих рядків щодня списувала по 24 сторінки шкільного зошита) прозового тексту таких авторів як: П. Мирний, О. Гончар, І. Нечуй-Левицький, О. Пушкін, М. Гоголь, І. Тургенєв. Таке списування забезпечує абсолютну мовну грамотність.

3. Конспектування статей, книг, творів, які подобаються своїм змістом з осмислення їх мовного багатства. Конспектуванням з приговорюванням (вголос або пошепки).

Можна назвати й інші завдання, розв'язуючи які особа зуміє підняти свою культуру мови, а з нею – і загальну вихованість, освіченість. Скажімо, протягом кількох десятиліть ми практикуємо такі завдання при вивченні педагогіки: написання двох рефератів (один з загального розділу педагогіки, а другий – з теорії освіти чи виховання), однієї контрольної роботи, по 9-13 конспектів першоджерел. Спочатку студент сприймає вимогу скептично. Але систематичні вимоги щодо їх виконання, облік робіт, що виконуються, нівелюють незадоволення, але розвивають і формують позитивний смак до інтелектуальної праці. Культура мови постійно зростає при одній обов'язковій умові: різноманітність самостійних робіт, індивідуально-особистісне оцінювання результатів, позитивний громадський резонанс і контроль.

Навчально-виховна робота студентів, де ми ведемо заняття, під час вивчення педагогіки супроводжується проведенням двох наукових студентських конференцій, одного розважального заходу (за вибором студентів). Залучення студентів до активного опрацювання літературних джерел недидактичного призначення значно розширює їхній світогляд як оригінальністю самої постановки питань, так і системою конкретних вимог.

Розвінчування часто повторюваної деякими людьми думки про те, що «знаю, але сказати не можу», викликає інтерес студентів. Значить особа мало знає, погано, не чітко уявляє предмет чи процес розмови, а тому треба, опановуючи знаннями, вчитись способам його вираження у слові.

Головне в процесі оволодіння культурою слова і багатством словникового складу є, як говорив В.О. Ключевський, поєднання, гармонізування думки (мислі) і слова. Опанування культурою слова потрібне для поглиблення процесу мислення і духовної сфери.

Широта словникового запасу в практиці мовлення не повинна переважувати розмову. Наводячи факти, приклади на підтримку своєї думки (головної тези, концепції) не слід переважувати слухача, щоб не викликати досаду чи сум і не зіпсувати взагалі позитивного враження про себе. Образно говорив про це відомий хімік Д.І. Менделєєв: занадто переобтяжена прикладами промова нагадує собою вогнище, яке може задимитись, а то й загаснути від передозування паливом.

Другим важливим аспектом щодо формування культури мови є техніка мовлення, постава голосу.

Багатство лексичного запасу – це понятійна, смислова частина усної і письмової мови, що віддзеркалює особистісну культуру індивідуума. Але є ще й звучання усного слова, музика мовлення. Кажуть, що немає тоншого й багатшого інструмента, ніж голос людини. Голос може звучати на високому, низькому, середньому регістрі; може викликати радість, смуток, жаль чи роздратування; бути приємним чи розпачливим допомагати зосередитись, замислитись, змилюватись чи заважати слідкувати за ходом думки, викликати протест.

Відомий у дореволюційній Росії адвокат Д.Н. Плевако ніколи в суді не програвав справ, за які брався, саме тому, що володів таємницями усного слова. Коли його промови були опубліковані в пресі, хтось із сучасників (хто чув його виступи в судах) сказав: тут є лібрето, тобто – текст, слова, але відсутня музика (живе виконання, голос, звучання).

В поняття «музики» усної мови (мовлення) входять багато численні компоненти, в тому числі: темп, динаміка, інтенсивність, тембр звучання та багато інших експресивних елементів. Взагалі цей напрямок процесу оволодіння культурою мови в театральній педагогіці називають поставою голосу.

Основне, або фундаментальне в ньому є дихання. Під час розмови, спілкування, виступу вмiле користування прийомом дихання характеризує досвідченого грамотного промовця, або як такого, який навіть слова вимовити не може. Про таких говорять, що «у нього каша

в роті», або «зуби чи язик заважають говорити» і т. п. В цьому зв'язку ми даємо нашим читачам найпростіші відомості про поставу голосу й радимо проводити практичні вправи, які допомагають самим впоратись з поставою голосу.

Починати слід з дихання. Основне правило тут полягає а тому, що говорити треба, видихаючи повітря, а вдихати його слід під час непомітних для слухача пауз. До речі, паузи в розмові є надзвичайно важливим мовленнєвого впливу. Виступи, промови, якщо вони тягнуться безкінечно не тільки втомлюють співрозмовника (аудиторію), але й дратують, можуть засмутити й розізлити так, що слухачі перестають слухати. В театральній педагогіці є цілий розділ про паузи. Але тут існують свої правила: тягнути паузу стільки, скільки зможеш, щоб тримати увагу слухачів. В побутових розмовах паузи є теж цінним компонентом. Вони свідчать про повагу до співрозмовника, про уміння зосередитись на предметі розмови, а, помітивши, що вона викликав протест, зробити зупинку, а то й зовсім змінити тему.

Щодо побуту, сім'ї, приватних умов спілкування, то можна радити під час розмови частіше ставити запитання співрозмовникам, викликаючи у них бажання висловитись, розкритись самореалізуватись у слові, що дає цікаву інформацію про те, як триматись далі. А може мовчання є дійсно золотом? І не тільки в приватному житті, але й у службових ситуаціях?

Але як би там не було з паузами добре, безперечним є потреба людини мати змогу «виговоритись», щоб позбутись (розділити) певну інформацію з співрозмовником та побачити реакцію на неї, щоб прийняти адекватне рішення. Щоб слухати і чути теж потрібен хист, хист слухача.

З нашими студентами ми проводимо кілька занять (у тому числі індивідуальних) і даємо кілька правил щодо дихання. Щоб навчитись глибоко і плавно дихати з закритим ротом і так, щоб співрозмовник не помітив вашої «технічної зарядки» голосу, можна скористатись такими вправами.

1. Знайти діафрагму (місце де закінчується реберна частина грудної клітки). Покласти руки на діафрагму таким чином, щоб відчутти, як вона піднімається (рухається) під вашими руками. Після цього не-

помітно вдихнути повітря і, непомітно видихаючи його, вести далі розмову. Спочатку це робиться свідомо, контролюючи вдих і видих. Слідкувати слід при цьому, щоб не піднімались плечі та не було не передбачуваних пауз, зупинок звуку. Для цього, не поспішаючи, слід набрати повітря носом і повільно видихати через рот, уявляючи, що здувається вічка, або здуваються пелюстки ромашки чи пушинки кульбаби. Можна вирізати тонкий листочок паперу й дути на нього так, щоб відлітав якнайдалі.

2. Звукові вправи під час видиху повітря: а-а-а; і-і-і; о-о-о; у-у-у; е-е-е; и-и-и і т. п.

3. Вправління через виголошення відкритих складів: му-му-му; хо-хо-хо; ха-ха-ха і т. п.

На диханні відпрацьовується чітка дикція, артикуляція. Вправлятися можна на приказках і прислів'ях, читанні вголос цікавих текстів, повторенні яскравих фраз, ідіоматичних зворотів тощо.

Будь-хто і у будь-якому віці може позбутися дефектів мови, збагатити свій словниковий запас. В тренувальних вправах повинні брати участь, крім язика, і губи, зуби, гортань, легені, обличчя в цілому.

Правильне дихання взагалі є однією із умов здоров'я.

Дикція. Суть полягає в тому, що промовець мусить чітко висловлювати не тільки думку, але й кожен звук твердими губами і твердим язиком. Губи повинні рухатись увесь час під час розмови, а язик, по можливості, мусить не чіплятись не за зуби ні за будь-які інші частини ротової порожнини. Язик увесь час переживає напругу, змінюючи своє положення від одного до другого звуку.

Між окремими словами можна робити незначні паузи, а між реченнями, фразами, окремими думками допускати більш тривалі інтервали, даючи можливість зосередитись, щоб добре розуміти, про що йде мова. Але твердим правилом є таке: уникати тягнути будь-які звуки типу: е-е-е; м-м-м; и-и-и; мд-мд-мд, тощо.

Щодо **артикуляції**, то вона охоплює весь мовний апарат, а не тільки язик, губи, зуби, міміку, зміни в обличчі, навіть у жестах, у свій постаті промовця, що підсилює враження, викликає довіру, радість спілкування, бажання продовжити зустріч.

Важливо знати для себе найбільш приємну (оксамитового звучання) висоту звуку і тембр звучання. Для цього струмком повітря можна «пошукати» впродовж голосових зв'язок таке місце, натискаючи на яке струменем повітря можна викликати найприємніший звук. Повторення окремих вправ кількаразово закріпить приємне звучання. Зафіксувати слід увагу саме на ньому, а потім успішно користуватись саме ним при розмові, виступі, веденні уроку, читанні лекції.

Голос – це найдосконаліший музичний інструмент. Він вимагає турботи. Березти й зміцнювати його слід вправами, тренуваннями, додержанням температурного режиму. Слід уникати різних перепадів температури. Щодо напоїв, то й тут необхідна міра: не дуже гаряче, не дуже холодне, не надто гірке чи солоне чи терпке. Особливо згубним для голосу є алкоголь, паління. Цигарки взагалі слід викинути на смітник, бо від них псується не тільки голос, але й легені, гортань, зуби, губи, навіть руки. На Заході зараз не палять. Іна Сході не палять. А в Канаді місцеві органи самоуправління мають право приймати свої окремі рішення з цього питання. Так, у провінції Альберта заборонено палити в приміщеннях взагалі, а до порушників застосовується штраф у сумі 500 доларів.

При паління голосові зв'язки так потовщуються, що навіть утруднюють дихання, а це негайно відбивається не тільки на голосі. Збільшення чи розбухання голосових зв'язок призводить до не змикання, коли щілина між двома голосовими полосками так розширюється, що вони перестають торкатись одна одної, що призводить до того, що людина позбавляється голосу.

Ми пропонуємо мати на увазі такі правила (постулати) стосовно голосу: голос – це не тільки красива музика, але це й здоров'я фізичне, моральне, психологічне. Голос грубий, глухий чи писклявий дратує тих, хто поруч, гальмує сам процес самореалізації особистості, доводить до дискомфорту й дисгармонії особи з довкіллям.

Голос є не тільки елементом засобу спілкування, мовлення, але є інструментом самовираження особистості, здійснення впливу на інших людей бажаним чином, досягнення успіху.

Знайти «свій голос», свій найприємніший тембр (забарвлення) звучання і утримувати його якнайтриваліший час є завдання легке, а результат його корисний, приємний, тривалий.

Неякісне харчування, зловживання алкоголем, паління, часте підвищення голосу аж до крику псує його і драгує учнів, колег. батьків, сім'ю.

Динаміка (сила) голосу залежить від того, який струмінь повітря посилається і як сильно він тисне на голосові зв'язки. Діапазон звучання широкий, а який рівень його обрати, то це залежить від обставин: місця, пори року, часу, оточення.

Тихий, спокійний голос у спальні і впевнено насичене звучання у вітальні, - все це є показниками рівня особистісної культури людини взагалі й культури мовлення зокрема.

Якщо очі – то є дзеркало душі, то голос – її музика.

Вправління є важливою умовою опанування поставою голосу. Читання на пам'ять уривків із улюблених поезій перед дзеркалом допомагає позбутись негативних рис, які можуть псувати загальний вигляд – імідж людини.

Знайти для себе кілька швидкомовок і проговорювати їх кілька разів підряд – то є завдання легке і корисне.

Голос, як здоров'я, краса людини взагалі, потребує систематичної уваги й тренування.

Поглиблення соковитості й оксамиту звучання голосу сприяє поліпшенню загальної культури особи, впливає на підвищення загальної і художньої освіченості індивідуума.

Таким чином культура мовлення полягає в умінні вибрати найприємніше звучання голосу, відповідне до конкретних умов. Не забувати про динаміку, темп, тембр, дбаючи при цьому, щоб вимова звуків, складів, фраз здійснювалась у такий спосіб, який би створював враження про високу загальну особистісну культуру мовця, привертая увагу, симпатії, бажання слухати цього оратора. Є ще таке визначення щодо загальної культури особистості (зовнішнього, мовного феномену) – артистизм, імпазантність, що може перекладатись, як уміння «подати» себе, проявити найпривабливіші свої риси характеру і поведінки.

Мова є безпосереднє вираження думок і почуттів людини. Як вона говорить – так значить вона і мислить. Засмічена незрозумілими словами, вигуками, звуками, які нічого не виражають (типу: м-м-м; гм-гм-гм; е-е-е; он; кх-кх та ін.) є дзеркалом стану мислення, копією якості пізнавальної діяльності людини. Від такої мови співрозмовники чи колеги виносять враження, що їхній співрозмовник є людиною обмеженою і такою, що не володіє в повній мірі предметом обговорення. Але це не тільки показник його ділових чи партнерських якостей, хоч і цього досить, щоб людина з такою мовою не була прийнята у діловому світі, не одержала визнання, була б небажаною. Як вона говорить – так значить вона і мислить. Засмічена мова породжує скептицизм та песимізм і залишає відбиток і на всій поведінці, відбивається у приватному житті. У зв'язку з цим слід привернути увагу читача до початку даної статті: мова і мовлення є показником, зовнішнім виразом внутрішнього стану і внутрішньої культури особистості, а також характеризує комфорт, гармонійність її розвитку. Але і цього ще замало. Мова, мовлення, слово, написане й проголошене про себе, є носієм і того стану, й того процесу, який переживається особою. Значення мови і мовлення не обмежується тим, що вона є засобом спілкування. Мова й мовлення є засобом розвитку й саморозвитку особистості, способом оздоровлення індивідууму, а може й бути джерелом хвороби. Саме у зв'язку з цим нами ставиться питання мови і мовлення для себе й про себе.

Мова йде не просто про внутрішнє мовлення, як про це пишуть лінгвісти. Мова йде про мовлення «до себе й про себе» як про педагогічний, виховуючий і формуючий засіб і шлях опанування професійною майстерністю та способом самовираження.

Мова про себе й для себе є найпростішим і найголовнішим фактором саморозвитку і самовиховання. Саме про це автор цих рядків можливо вперше в історії педагогічної думки заявляє вголос і має дати відповідні пояснення, а саме:

1. Все, про що людина думає, що чує, бачить, сприймає, оцінює чи обезцінює, – все що вона здійснює через слово і тільки через нього. Щодо першої сигнальної системи і її безпосереднього впливу на особистість, то й вона на людину впливає не без участі другої сигнальної системи (слова). Тобто, сприйняття реального світу природи, суспіль-

ства, виробничого чи творчого процесу здійснюється людиною зовсім не так, як це відбувається у світі тварин, хоч, як правило, ми увесь час чуємо, що перша сигнальна система для людини є однаковою, спільною з тваринами. Але ж вона є спільною по способу дії, а не по характеру сприйняття її людиною! Людина і реальні процеси, предмет, явища при сприйнятті (в процесі їх спостереження) всерівно їх називає, щоб відмітити риси, що є характерними, спільними чи різними для окремих із них.

Таким чином, уже на самому першому етапі спостереження і сприйняття реальності у людини воно відбувається по-своєму, по-людськи, з участю другої сигнальної системи – мови, слова, мовлення.

2. Мова, слово, змінюючи предмет чи процес формою називання, викликає у людини таку ж реакцію, як і сам предмет чи процес, а тому і реакція особи на слово відповідає реакції і на саму дію, предмет, явище.

3. Сама дія, предмет, явище завжди є (відносно) стабільним, тоді як слово, що їх називає, може бути мовлене з меншою чи більшою експресією (виразністю), і тоді реакція на нього теж буде різною.

Подібного роду відмінності між сприйняттям твариною і людиною реальних дій і предметів об'єктивного світу не завжди враховуються у вихованні. І тому нами пропонується замислитись над нашими думками, зробити для себе певні висновки й поспробувати стати на шлях самовдосконалення за допомогою слова. Самовдосконалення для низки професій є шляхом поглиблення професіоналізму.

Просі й усім доступні вправи ми пропонуємо студентам. Вправи пов'язані з звертанням до себе як до особливо розумної, красивої, доброї, сильної індивідуальності можна використовувати не лише ті, які ми пропонуємо. Кожна особа може створити їх для себе сама. Мова йде про те, що вправління є важливим засобом саморозвитку не тільки тоді, коли мова йде про здоров'я, фізичний стан, але й у тих випадках, коли особа має намір гармонізувати свій внутрішній світ, розвинути духовні можливості.

Подаємо деякі з цих вправ.

Говорить до себе (про себе) з повагою, з любов'ю, обережно, наче ви звертаєтесь до високої особи, від якої залежить і стан здоров'я і ваш добробут. Добирайте красиві і переконливі слова, ну, скажімо так:

а) голубко, щира й добра, красива й сильна, здорова й лагідна! Я бачу, яка ти чуйна людина, а тому я прошу тебе завжди думати й чинити все по доброму;

б) люба моя подруго, добрий генію, я знаю, що ти можеш написати вірша. Ось і добре! Сідай і пиши! Не виходить? Не може такого бути! Спробуй ще і ще раз! (Оберіть для себе той вид діяльності, в якому ви бажаєте домогтися успіху і «настройте» себе на працю);

в) любий друже, (назвіть свої ім'я) ти почуваєш себе пречудово: світла голова народжує геніальні ідеї; добре серце не тільки здорове, але й доброзичливе, турботливе. Воно прекрасно обслуговує все тіло. О, як добре я себе почуваю!

г) посміхнись, любий друже! твоя щира посмішка так прикрашає твоє обличчя і всю твою постать, що ти виглядаєш як у свої 19 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сытин Г.М. Иселяющие настрои. – М.
2. Нечепоренко Л.С. Педагогічна майстерність. Монографія. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2009. – 276 с.
3. Платонов К.К. Занимательная психология. – М.: 1978.
4. Сытин Г.Н. Животворящая сила. Помогите себе сам. – М.: Энергоатомиздат, 1990.
5. Леви В.Л. Везет же людям... – М.: Физкультура и спорт, 1988.